

ABHÁZIA ETNIKAI FÖLDRAJZI VISZONYAI A TÉRSÉGBEN RENDEZETT NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN

HOSSZÚ KRISTÓF

THE ETHNO-GEOGRAPHICAL SITUATION OF ABKHASIA
ACCORDING TO CENSUSES IN THE REGION

Abstract

The past and present of Abkhazia, a *de jure* part of Georgia and a *de facto* state in the Caucasus, has been largely determined by the Russian superpower aspirations present in the region since the 16th century, as well as by the numerous ethnic and religious groups living in its territory and their relations with each other. The separatist territory on the Black Sea is thus far from being the peaceful tourist paradise that its favorable location could make it be, its situation is largely shaped by the ethnical and religious conflicts within its population. But how did a situation like this develop? How has the presence of the Abkhaz, who form the majority according to the latest (2011) census, changed within the region named after them? What historical motives set them in opposition to the other ethnic groups living here? This publication seeks answers to the above questions, linking the development of ethnic relations throughout the past 140 years, which can be described by censuses. Its aim is to review the historical roots of the ethnical lines that divide the region today and to present the quantifiable changes since 1886 using census data. The most striking is the change in the ethnic spatial structure of the Abkhazian population, considering both the number of ethnic groups living here and their proportion within the total population. In addition to the violent interventions by the authorities in the population structure during the Soviet era, it focuses on the data of the last Soviet census held in 1989 and the changes that have occurred in the censuses held since then. It illustrates the development of ethnic relations in the region with maps and diagrams prepared using the collected data.

Keywords: ethnical structure, post-soviet, separatism, *de facto* state, autonomy

Bevezetés

A 2008-as konfliktus után másfél évtizeddel is hallani még a híradásokban a *de jure* Georgia részét képező, de saját függetlenségét 1992 óta egyoldalúan valló *de facto* államról, Abháziáról. Legutóbb, 2024 decemberében egy halálos áldozattal járó lövöldözésre került sor az Orosz Föderáció által támogatott szakadár állam parlamentjében (<https://www.economx.hu/kulfold/gruzia-abbazia-szakadar-parlament-gyilkossag.801515.html>), miután novemberben az oroszokkal kötött gazdasági megállapodás miatt kirobbant tüntetések a köztársaság elnöke, Aszlan Bzsanija lemondásához vezettek (<https://telex.hu/kulfold/2024/11/16/abhazia-lemondas-tuntetok-parlament-oroszorszag-megallapodas>). Az időközben zajló orosz–ukrán háború és a miatta fenyegető gazdasági recesszió láthatóan itt is felszínre hozta azokat az ellentéteket, amelyek a terület népességét régóta megosztják. Az abházokat már a szovjet időszak határmeghúzásai elválasztották a velük etnikailag is rokoniható, szintén az északnyugat-kaukázusi nyelvcsaládba tartozó abaza és cserkesz (adige, cserkesz, kabard) népcsoportoktól (HORVÁTH Cs. 2011). Az Abház Köztársaság népét ma is egymás ellen ugrasztó etnikai és vallási gyökerű konfliktusok magának az abház népességnek a kialakulásával egyidősek, s fejlődésük végigkíséri az abházok történetét.

Jelen tanulmány célja a mai Abháziát is meghatározó konfliktusok történetének összegző jellegű bemutatása a térségből rendelkezésre álló népszámlálási adatok segítségével és az Abháziáról szóló, illetve etnikai földrajzi tárgyú hazai szakirodalom gazdagítása. A cári

idők óta megrendezett censusok ugyanis az etnikai arányokat feltüntetve rögzítenek minden változást, ami kapcsolatban áll a helyi etnikai és vallási csoportok közt húzódó ellentétekkel. A sokszor ellentmondásokról feszített, s napjainkban is kiélezett abház–georgiai és az abház–orosz viszonyok alakulása is nyomon követhető ennek segítségével.

Vizsgálati módszerek

A térség etnikai és vallási konfliktusait a mindenkori Kaukázus geopolitikai helyzetének megfelelően elemző szakirodalom áttekintése mellett a kutatás főként népszámlálási adatokat dolgoz fel. Az adatforrás elsősorban a hivatalosan autonóm területként (MIKLÓSNÉ ZAKAR A. 2010; KÁNTOR Z. 2016) működő Abház Köztársaság anyaországa, Georgia statisztikai szolgálatának honlapja (<https://www.geostat.ge/en>); adatainak pontosságát illetően, a georgiai–abház kapcsolatok alakulását ismerve, lehetnek kétségek. Az adatok hitelességéről való teljes meggyőződés miatt volt szükség más internetes honlapok felhasználására is, amelyek független forrásként közölnek etnikai adatokat a térségről. Ilyenek az egész Kelet–Közép-Európára kiterjedően adatokat publikáló <http://pop-stat.mashke.org/>, illetve a <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0> weboldalak, amelyek a korábbi cári és szovjet censusok eredményeit is elérhetővé teszik. A több forrásból származó adatok összevetésével így könnyebben megállapítható, hogy melyek lehetnek hibásak (azaz különböznek leginkább a többitől). Sőt a szakirodalom segítségével az eltérések okát (ha nem csak egyszerűen az adatfelvevő elírásáról van szó) is ki lehet következtetni.

A népszámlálási eredményekből kiszűrt etnikai adatok segítségével az *első, 1886-os családösszeírás óta nyomon követhető Abházia etnikai helyzetének alakulása*, az abház titulatív népcsoport helyzetének változása és az orosz jelentlét erősödése a cári- és a szovjethatalom ruszifikációs törekvéseinek hatására (KŐSZEGI M. 2018). A családösszeírás mellett az adatgyűjtés körébe tartoztak a folyamatosan változó állami keretek közt (az orosz forradalmak és a polgárháború, illetve a II. világháború zavaros időszakát leszámítva) kb. 10 éves gyakorisággal lebonyolított censusok. Ezek a cári Orosz Birodalom történetének egyetlen népszámlálása 1897-ben, a szovjet időszakból a két világháború közti időszakból származó 1926-os, az 1939-es, valamint a II. világháborút követően az 1959-es, az 1970-es, az 1979-es és az 1989-es censusok, valamint a Szovjetunió 1991-es felbomlása után az abház területen a 2003-as és 2011-es adatsorok. Ezeknek a felvételét Abházia zavaros államjogi helyzete és a georgiai államtól való „elidegenedése” (DUNAY P. 2022) miatt a 2002-ben és 2014-ben lefolytatott georgiai népszámlálástól eltérő években bonyolították le, s nyilvánvalóan az összeírt adatok hitelességében is lehetnek kétségeink (Abháziáról még 1886-ban történt adatfelvétel egy ún. családösszeírás keretei közt, amelynél az összeírt családfők számából és az akkori népességre feltehetően jellemző teljes termékenységi arányszámból lehet a tényleges népességszámra következtetni.).

A térség etnikai helyzete a népszámlálások előtt

A Kaukázus-térség a történelem során szinte mindig különböző nagyhatalmak közötti pufferzónaként szolgált, amelyet északi is déli irányból ellentétes kulturális hatások értek. Az Abházia etnikai helyzetének alakulásában meghatározó szerepet játszó, a georgiaiak által mai államuk első történeti előzményének tartott politikai formáció is ezen hatások ütközőzónájában jött létre, mind a hegységtől északra, a Kelet-európai-síkságon élő nomád,

mind töle délre terjeszkedő közel-keleti birodalmaktól átvéve különböző ismereteket. A helyzetet az sem változtatott, hogy Nagy Sándor meghódította az Óperzsa Birodalmat, ugyanis azt követően délről már a hellenisztikus világ közvetítette a maga kultúráját. A hellenizmust az a jelentős pontusi görög népesség hozta a térségbe, amellyel folytonosságot valló, akár utódainak is tekinthető kisebb közösségek ott akár ma is megtalálhatók: Abháziában 2011-ben még 1380-an vallották magukat pontusi görögnek. Amellett, a késő ókorban egyfajta Kelet és Nyugat közt húzódó törésvonal volt meghatározó: keletről a párhosok (Kr. e. 220–Kr. u. 224) és a Szasszanidák (224–651) magukat a perzsák örököseként aposztrofáló birodalmi törekedtek a helyi pogány kultuszok védelmezőiként regionális befolyásuk megőrzésére, szemben a Római, majd annak 395-ös felosztását követően a Bizánci Birodalom nyugatról érkező krisztianizációs céljaival. Így került sor a hegyvidék nyugati részén élő georgiaiak megtérésére és a térség etnikai megosztottságának erősödésére. Ugyanis a pogányságban megmaradó abházok így tőlük elválasztva szervezték meg törzsi fejedelemségüket, amely az 500-as években ugyan szintén keresztény hitre tért, de a georgiaiakkal kialakult törésvonal miatt már csak fegyveres úton lett volna a georgiai területekbe integrálható (SARKISYANZ, E. 1961).

A vallási törésvonalat a szunnita iszlám is erősítette, amely a Kaukázus déli területein már a 8–9. században, az arab hódítók megjelenésével párhuzamosan tovább bonyolította a helyi konfliktusokat. Ugyanakkor Abháziát csak a Fekete-tenger keleti partvidékét 1454-ben meghódító oszmánokkal érte el (HELLER, M. 2003). Az oszmánokkal és vazallusaikkal, a szintén muszlim krími tatárokkal való évszázados érintkezés hatására önként iszlamizált az abházok jelentős része. A leginkább a 18. századi orosz terjeszkedés elleni reakcióként bekövetkező vallásváltásnak legerősebb hozadéka az orosz uralmat csak névleg elfogadó Abház Fejedelemség oszmán protektorátusként való fennállása egészen 1810-ig (MARKEDONOV, S. 2013). Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy az iszlamizáció sosem érintett teljes népcsoportot, így az abházok egy jelentős része is máig őrzi kereszténységét (YILDIZ, Y. 2014).

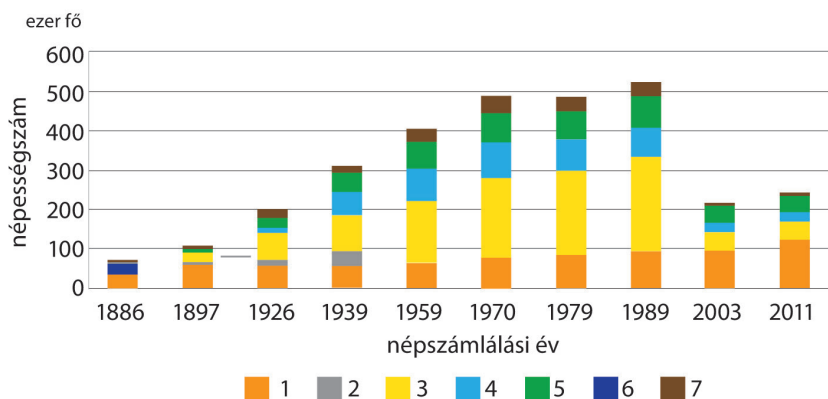
A térség keresztényeinek védőnekeként a Moszkvai Nagyfejedelemség tűnt fel, amely egymás után hódította meg az Arany Horda muszlim utóállamait (Kazanyi Kánság – 1552, Asztrahanyi Kánság – 1556), megkezdve a hegységet évszázadokon át ostromló orosz terjeszkedést (HELLER, M. 2003.). Hódításuk során az oroszok először a hozzájuk közelebb eső északi, ún. Ciszkaukázust foglalták el, az ott befolyással bíró Krími Kánság területének 1784-es annexiója után, majd a 19. századtól fordultak a déli transzkaukázusi régió felé. A hódítókban keresztény hitük védelmezőit látó georgiaiak (JONES, S. F. 1987) területét 1801-ben foglalták el (ahogy később az örményekét is), majd innen kiindulva két sikeres háborúval (1804–1813, 1825–1828) szigetelték el az általuk támogatott dél-kaukázusi síita csoportoktól a perzsákat, akik a turkmancsáji békében ismerték el az orosz uralmat a hegyvidéken. A Kaukázust uralva leszámolhattak az egymástól sikeresen elszigetelt ellenálló csoportokkal, akik iszlám hitük nevében szent háborút hirdettek ellenük. Az abházok ellenállását így pár év alatt leverték, noha azt követően is sokan csatlakoztak a Dagesztán területén sikeresebb ellenállást folytató Samil gerilláihoz, akik egészen 1859-ig kitartottak a hódítókkal szemben. A hegyvidék viszonylagos pacifikálását követő etnikai színezetű tisztogatásoknak (1860–1864) főként cserkeszek és csecsenek estek áldozatul (SARKISYANZ, E. 1961), így az abházok maradék katonai erejüket igénybe véve még az 1877–1878-as orosz–török háborúba beavatkozhattak. Ez az utolsó ellenállási kísérlet azonban katasztrofális következményekkel járt: a győztes oroszok kb. 30 000 muszlim abházat űztek el az Oszmán Birodalom területére, helyükre az orosz hatalom támogatásával grúzok települtek az elkövetkező évtizedekben (GUSEYNOV, R. A. 1996; HORVÁTH Cs. 2011), segítve az orosz uralom és a keresztény vallás megszilárdulását Abháziában.

A múlt század etnikai konfliktusai a népszámlálások tükrében

A cári uralom egy a hatalom által erőltetett kulturális változást is hozott. Elkezdődött a Kaukázus – más meghódított területekhez hasonló – ruszifikációja, azaz *az itteni népcsoportok céltudatos eloroszosítása az orosz birodalmi célokat meghatározó nacionalizmusnak megfelelően*. Az oroszok uralmuk megszilárdításának és jövőbeni tartósságának érdekében az általuk behozott civilizációs vívmányokkal akarták elkápráztatni, meggyőzni és ezáltal az orosz társadalomba (majd talán az orosz nemzetbe is) integrálni az itt élőket (WORTMAN, R. 2013; LARS, K. 2014). Így egyszerre zajlott az orosz társadalmi-gazdasági normák gyakran erőszakos bevezetése, illetve a nyelv és kultúra terjesztése, amelynek legfontosabb képviselői az orosz polgári igazgatás újonnan megjelenő hivatalnokai voltak (SARKISYANZ, E. 1961). Ennek ellenére a ruszifikáció a vártnál kevésbé sikeres megvalósulására lehet következtetni az Abháziából elérhető legkorábbi (1886-os) családösszeírásból, ahol még csak a családfők számát írták össze, és amelyből a korszakban a terület különböző csoportjaira jellemző termékenységi arányszám megbecslésével a népességszámra is lehet következtetni. Viszont ettől függetlenül is megállapítható, hogy az orosz nyelvűek 1,6%-os arányukkal csak jelentéktelen kisebbséget alkotnak (becslés: 1090 fő) a becslés szerint 68 773 fős népességen belül (*I. ábra*). Sőt a cári hatalom által szintén betelepített grúzok (HELLER, M. – NYEKRICS, A. 2003) is csak 6,1%-át képviselték a népességnek (becslés szerint 4 166 fő), de ez a szám az Orosz Birodalomban megvalósított egyetlen, 1897-es népszámlálásig eltelt évtizedben 25 873-ra (24,4%) nőtt, míg az oroszoké csak 5135 főre (4,9%). A cári rendszerben a grúzokhoz hasonlóan preferált örmények is nagy számban érkeztek ide (6552 fő, 6,2%).

A ruszifikáció a hatalom által elvárt hatásának részleges elmaradását az is mutatja, hogy az új adminisztráció által hozott civilizációs újítások eredeti céljuknak éppen az ellenkezőjét érték el: újfajta gondolkodásmódot és viselkedésmintákat közvetítve segítettek az abházoknak saját nemzeti identitásuk megalkotásában és megerősítésében. Az abházok az oroszok mintájára kezdtek önmagukra tekinteni, az eddig erősebb törzshöz vagy régióhoz való kötődés helyett előtérbe került egy jóval egységesebb „abház” közösséghez való kötődés, amit leginkább a családösszeírásban még a népesség 44,6%-át kitevő szamurcakániaiak sorsa támaszthat alá. Azaz a becslés szerint 30 640 fő identitásának volt központi eleme a regionális és/vagy törzsi kötődés: ennyien érezték identitásuk alapjának az abházoknak a szamurcakániai régióban élő törzséhez való kötődést. Ezzel szemben a népszámlálásban már hangsúlyosabban jelennek meg az abházok: ők a népesség 55,3%-a (58 697 fő, amely meghaladja a családösszeírás adatának dupláját). Ennek az oka egyrészt lehetett a szamurcakániai kategória megszűntetése a nyilvántartásokban, másrészt – véleményem szerint ez a jelentősebb – a különböző helyekről érkező georgiai és orosz csoportok egységétől is inspirálva egy egységes abház nemzeti identitás kialakulása. Így nem meglepő, hogy az 1905-ös forradalmat kísérő megmozdulások a birodalom más periferiáihoz hasonlóan itt is nemzeti jelleget öltöttek (KÖSZEGI M. 2018).

Az Orosz Birodalom végül az I. világháború idején esett szét az 1917-es forradalom, a bolsevik hatalomátvétel és az azt követő polgárháború zűrzavarában, amelyből a vörösök tudtak végül 1922-re új egységet kovácsolni, a Szovjetuniót. Abházia az új, föderatív államban az oroszok által Grúziának nevezett Georgiával, Örményországgal és Azerbajdzsánnal együtt a Transzkaukázusi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság (SZSZSZK) egyenrangú tagja lett mint Abház Szovjet Szocialista Köztársaság (SZSZK) (GECSE G. 2011). Ennek határait úgy húzták meg, hogy azokon kívül rekedtek az abházok legközelebbi nyelvrokonai, a hegység északi oldalán élő abazák (MEGYESI Z. 2014).

1. ábra Abházia etnikai térszerkezetének változása a népszámlálások alapján.
Jelmagyarázat: 1. abházok, 2. görögök, 3. georgiak, 4. oroszok, 5. örmények, 6. samurcakániaiak,
7. egyéb (az össznépesség 5%-át meg nem haladó csoportok)

Forrás: <http://pop-stat.mashke.org/>

Picture 1 Changes of ethnical structure in Abkhazia according to the censuses.
Legend: 1. Abkhazians, 2. Greeks, 3. Georgians, 4. Russians, 5. Armenians, 6. Samurtzakanians,
7. Other (groups under 5% of the whole population)

Source: <http://pop-stat.mashke.org/>

A bolsevik hatalmat elfogadó népek önrendelkezési jogát a szovjet felsővezetés eleinte biztosította, hogy hatalmát megszilárdíthassa minden területén. Miután beletörődtek az új rendszerbe, kezdődhetett a különböző népcsoportok helyzetének gyakran erőszakos átalakítása a bolsevik ideológiának megfelelően. A módszer az ún. *korenizáció* (meggyökereztetés) politikája volt, amelynek célja a Szovjetunió népcsoportjainak a kommunizmussal rokonszenvező helyi elitjeivel való együttműködés, és ezáltal a helyiek kulturális, társadalmi és gazdasági felemelése (KAPPELER, A. 1992). A korábban betelepült orosz (12 553 fő, 6,2%), grúz (67 494 fő, 33,6%) és örmény lakossággal (25 677 fő, 12,8%) szemben azonban a helyi abház közösség nem tudott megerősödni, amit a szovjetek által rendezett első, 1926-os népszámlálás adatai is mutatnak. A census szerint ugyanis nemcsak a korábban többségben levő abház lakosság aránya csökkent 27,8%-ra (55 918 fő) (1. ábra), hanem létszámuk is a többi helyi csoport létszámnövekedésével szemben. Emiatt is rendelhette alá a szovjet vezetés Abháziát Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságként (ASZSZK) a Transzkaukázusi SZSZSZK részét képező, majd annak 1936-os feloszlata után önálló Grúz SZSZSZK-nak (KAPPELER, A. 1992). De autonómiája így is erősebb volt a szovjet időkben, mint több az Észak-Kaukázusban ma autonómiával rendelkező orosz föderatív egységnek (GUMPPENBERG, M.B. v. 2008).

A kis népeknek a kommunista államba való integrációja helyett azonban a *korenizáció*, *öntudatuk és vezetőrétegük megerősítése által*, a helyi nacionalizmusokat *élesztette fel újra* a „homo sovjeticus” ideálját szem előtt tartó, sztálini egységesítő törekvések ellenére (HELLER, M. 1988). A „szovjet embereket” viszont főként az orosz nyelv használata köthette össze, ezért a szovjet időkben is folytatódott a ruszifikáció folyamata (ANDERSON, B. A. – SILVER, B. D. 1983). Így az 1939-es népszámlálás eredményei mögött két ellentétes hatást láthatunk: egyrészt az abház titulatív népcsoport erősebb összezárását és lassú növekedését, másrészt az orosz és a georgiai népelemek számának és arányának növekedését, amelyet a terület szovjetizációja során történő újabb betelepítések és az abház kisebbség elleni támadások váltottak ki. A főként a Fekete-tengermellék kikötői, illetve a nagyobb városi központok esetében erőltetett iparfejlesztés is csak az

alulképzett helyi munkaerő orosz vagy grúz lakta területekről behívott, ideológiailag elkötelezett szakmunkásokkal való helyettesítése által volt lehetséges (POKSHISHEVSKY, V. 1949). Így az abházok aránya 18%-ra csökkent, s létszámuk is alig 200 fővel növekedett (56 197 fő), míg az oroszok (60 201 fő, 19,3%) és grúzok (91 967 fő, 29,5%) számaránya már külön-külön is felülmúlta őket (*l. ábra*).

Mivel a Kaukázuson való átkeléssel a II. világháborúban a német csapatok még kísérletezni sem tudtak, a hegység déli oldalán élő abházok – ellentétben az északon, a harcok frontvonalában élő más muszlim csoportokkal –, nem lettek kollaboránsnak nyilvánítva, majd tömegesen kitelepítve. Az általános muszlimellenes légkörben azonban az abháziai népességen belüli számarányuk tovább csökkent. Mintegy 2,4%-uk nyelvi értelemben ruszifikáción ment keresztül, azaz (leginkább az orosz nyelvű adminisztráció által jobban érintett városi környezetben) a mindennapi életben is áttért az orosz nyelv használatára (SILVER, B. 1974) – bár ez nem jelent egyet a több más komponensből felépülő abház identitás feladásával. Az 1959-es népszámláláskor már csak 15,1% (61 193 fő) volt abház, szemben a grúzok (39,2% – 158 221 fő) és oroszok (21,4% – 86 715 fő) egyre erősödő jelenlétével. Sőt, ekkorra már a helyi örménység létszáma (15,9% – 64 425 fő) is meghaladta az abházokét (*l. ábra*).

A grúzok száma és aránya az utolsó szovjet népszámlálások (1970, 1979, 1989) idején is folyamatosan nőtt, csak a II. világháborút követőnél jóval lassabb ütemben (a 3 népszámlálás során mért adatok 199 596 fő – 40,6%, 213 322 fő – 43,9%, illetve 239 872 fő – 45,7%). A szovjet ember eszményéhez hasonlóan pozitívan álló örmények létszáma is közel azonos ütemben változott, ők 1989-re érték el 76 541 fős létszámot, amellyel a népesség 14,5%-át tették ki. Az oroszok létszáma 1970-ben tetőzött 92 889 fővel (19,1%-kal), s attól kezdve csökkenésük figyelhető meg (1989-re már csak 74 913-an voltak) (*l. ábra*). A lassú növekedés nagyrésze az újabb betelepülők mellett valószínűleg már az itt élő csoportok természetes szaporodásából származhat. Az ide érkező oroszok részéről figyelhető meg emellett, hogy sokan valamilyen vallási szektához tartoznak, amelynek nagyobb elfogadottságot reméltek a muszlim abházok körében (CSINTALAN L. – ERÖSS Á. 2016). Így tovább nőtt a terület vallási elkülönülése is a Grúz SZSZK többi részétől, amelyhez hozzájárult az abház titulatív népesség hasonlóan lassú, de folyamatos gyarapodása is, akiknek a száma az 1970-es 77 276 főről (15,9%) 1989-re 93 267 főre (17,8%) nőtt (*l. ábra*). Ők elsősorban nem a szovjethatalmat jelenlétükkel legerősebben kifejező oroszokban, hanem a jóval népesebb, helyi grúz közösségben láttak ellenséget, akikkel szemben kisebbségi helyzetük ellenére is már az 1980-as években megfogalmazták függetlenségi törekvéseiket (KISS A. 2016). A grúz nyelvű oktatást ellensúlyozva igyekeztek a politikában és a hivatalokban az abház nemzetiségüket előnyben részesíteni, saját állami egyetemet is alapítottak (BENES K. 2014), s ezáltal politikailag is ösztönözték az abház identitás terjedését és erősödését.

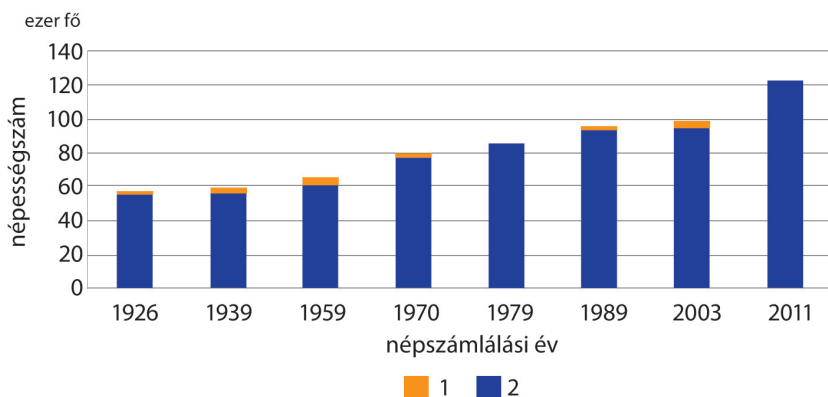
A jelenlegi etnikai helyzet és alakítótényezői

A Szovjetunió 1991-es felbomlása óta független Georgia kormányzatának ma, a 21. század lokalizmust és a függetlenségi törekvéseket erősen támogató légkörében (GÖNCZŐ L. Z. 2016) sok figyelmet kell fordítania Abháziára, amelynek lakosai a georgiaiakkal való ellentéteik miatt kisebbségi jogaiknak az új államban való elvesztésétől félve *1992-ben egyoldalúan kikiáltották függetlenségüket*. A terület elszakadását HOBSBAWM, E. (1992) szerint maguk a szovjetek váltották ki a Georgián belüli határok megállapításával. A függetlenség deklarálása egyenesen vezetett a háborúhoz, amelynek eredménye 1993-ra

egész Abházia georgiai megszállása lett, egészen a 2008-as orosz–georgiai háború idején kikényszerített kivonulásig (KISS A. 2016). A *de facto* államot az oroszok 1994 óta elismerték, hogy ugródesztraként szolgálhasson érdekeik érvényesítése számára a térségben (GÖDEKE, H. 1997), amely szerepet 2008-tól már a bevonuló orosz békefenntartók jelenléte is erősíti (BOZSÓ T. 2011). A katonai alárendeltség együtt jár a függetlenség elnyerését is akadályozó gazdasági függőséggel (KISS A. 2014), mivel elszigeteltsége miatt az abház vezetés csak a területet független államként elismerő Oroszországgal tud gazdasági kapcsolatokat építeni (JAHN, E. 2015). Nemcsak a világ országainak többsége nem ismeri el Abháziát, hanem a térség másik meghatározó hatalma, Törökország az orosz expanziót ellensúlyozva támogatja Georgia területi integritását (AJBEN K. – BÍRÓ D. 2002).

A szeparatizmus hívei a korábbi muszlim hit mellett már nagyrészt az ortodox egyházhoz kötődő, de a georgiai kereszténységgel továbbra is szembenálló abházok (ZVIADADZE, S. 2018). Ők *a harcok során elűzték a nem abház népesség zömét*, főként az elutasított állam titulatív népességét, a georgiaiakat (összesen kb. 280 000 főt) (GUSEYNOV, R. A. 1996), akiknek többsége a georgiai állam törzsterületére menekült, egyúttal erősítve az ottani szociális problémákat is (LANG, S. J. 2002). Emiatt a lakosság az utolsó szovjet és a 2003-as abház census közt 309 089 fővel csökkent (525 061 főről 215 972-re), ezen belül a legnépesebb népcsoport, a georgiaiak 193 919 fővel (21,3%-ra), a korábbi hatalom által hasonlóan támogatott oroszok 51 493 fővel, az örmények pedig 31 671 fővel. Az 1990-es évek óta folyamatosan háttérbe szorult csoportok létszáma a 2008-as háborús konfliktust követően is csak lassan, alig pár 1000 fővel gyarapodott a 2011-es helyi censusig, amikor már a köztársaság politikai életét is meghatározó abházok voltak 50,7%-os enyhe többségben (*1. ábra*). A georgiaiak eltűnése mögé másik magyarázatot is ad CSINTALAN L. és ERŐSS Á. (2016). Eszerint sokakat a hatalom szándékosan hagyott ki az adatokból, hogy növelje az abházok arányát, hiszen a népszámlálásokat megvalósító kormányzatban már csak az abház származásúak töltenek be vezető pozíciókat (PAVLOVA, A. 2024).

Emellett fontos az abházok gyarapodása mögött felismerni a népcsoportnak a georgiaiakkal való konfliktus óta egyre erősebb koncentrálódását is Abháziában (*2. ábra*), amely tény egy elvándorlást feltételez a georgiai állam által ellenőrzött területekről. Így

2. ábra Abházok a Szovjetunióban és Georgiában.

Jelmagyarázat: 1. Abházián kívül, 2. Abháziában

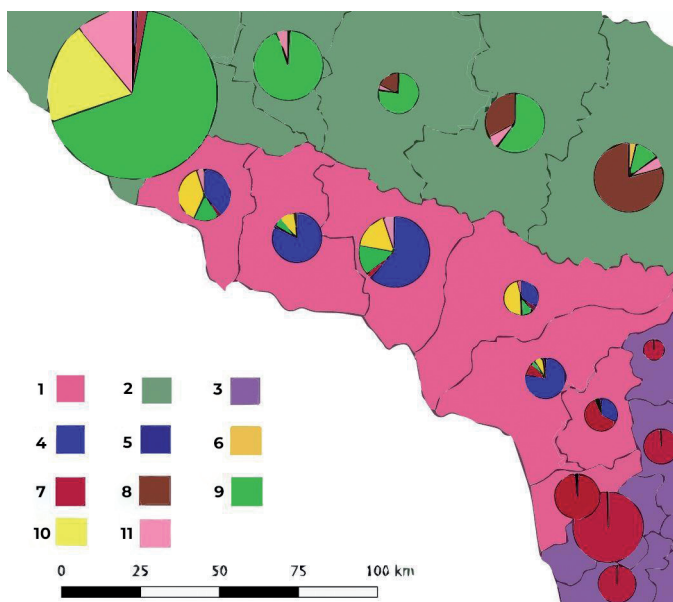
Forrás: <http://pop-stat.mashke.org/>

Picture 2 Abkhazians in the Soviet Union and Georgia.

Legend: 1. outside Abkhazia, 2. In Abkhazia

Source: <http://pop-stat.mashke.org/>

jelenleg is többségük Abháziában él, 2010-ben mindössze 11 249-en éltek orosz területen (DOBROVITS M. 2015), míg Georgia el nem szakadt területein a népszámlálások már külön fel sem tüntetik őket. De az abház népesség Abháziában való tömörülése mellett sem valósul meg a terület minden rajonjában az abház többség, sőt a legdélibb, azaz a georgiai állam törzsterületével leginkább érintkező gali és tkvarcsali rajonokban lakosságában egyértelműen a georgiai népelem dominál (91,5% illetve 58%), amely Abházián belül itt koncentrálódik. Utóbbit 1994-ben hozták létre a már *de facto* független Abháziában, hogy az ocsamcsirai rajon népességéből leválasszák a helyi georgiaiak többségét. A georgiai etnikum számát úgy is igyekeztek csökkenteni, hogy a georgiaiak néprajzi csoportjait, a mingréleket és szvanokat külön népszámlálási kategóriának tüntetik fel (HALBACH, U. 1999). A háborús konfliktust leginkább ezen a korábban számottevő abház népességgel nem rendelkező területen kísérte az abház etnikai tér kiterjesztése, mára már a legértékesebb ingatlanok mind abház tulajdonban vannak itt is (PEINHOPF, A. J. 2020). Az abház többségű rajonok ezzel szemben északabbra, a Kaukázus déli hegyeinek védelmében húzódnak: ilyen a gaudautai (81,9%), az ocsamcsirai rajon (77,7%) és a fővároshoz, Szuhumihoz kapcsolódó rajon (61,6%). Ezek az ocsamcsirai kivételével mind közvetlenül határosak az abház szeparatizmust támogató Oroszországgal, amellyel a határellenőrzést is közösen oldják meg (ANDRÉKÓ G. 2022). A georgiaiaknál is jelentősebb létszámú népcsoport az örménység, akik a gulrifsi rajon legnépesebb csoportja (47%), továbbá a gagrai rajonban is megközelítik (38,3%) az abházok arányát (38,5%) (3.ábra).

3. ábra Abházia és a szomszédos területek etnikai viszonyai 2014-ben.

Jelmagyarázat: 1. abház rajonok, 2. oroszországi rajonok, 3. georgiai rajonok, 4. abházok, 5. adigék, 6. cserkeszek, 7. georgiaiak, 8. karacsajok, 9. oroszok, 10. örmények, 11. egyéb (az össznépesség 5%-át meg nem haladó csoportok)

Forrás: <http://pop-stat.mashke.org/>, <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0>

Picture 3 Ethnical conditions in Abkhazia and the neighbouring regions in 2014.

Legend: 1. Abkhazian districts, 2. Russian districts, 3. Georgian districts, 4. Abkhazians, 5. Adyghe, 6. Circassians, 7. Georgians, 8. Karachays, 9. Russians, 10. Armenians, 11. Other (groups under 5% of the whole population)

Source: <http://pop-stat.mashke.org/>, <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0>

Összefoglalás

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a 2008-as háború óta „befagyott” abház-georgiai konfliktus megoldása a közeljövőben sem látszik valószínűnek. *Az abház nemzeti identitás lényegében a szovjet időszakban pozitívan diszkriminált georgiaiakkal szemben fogalmazódott meg*, s az 1992-es konfliktus kirobbanása óta a két csoport közti távolság csak tovább nőtt. Abházia etnikai térszerkezete mindössze 2 évtized leforgása alatt teljesen átrendeződött, az abházok a georgiai népelem elűzésével és ügyes adminisztratív eszközökkel területükön belül szinte mindenütt átvették az irányítást, a georgiai államterülettel szomszédos rajon kivételével. Az orosz befolyás ma is fennáll, míg Georgia többi részének lakossága már inkább az Európai Unió és a nyugati világ felé orientálódna (PEROVIC, J. 2024). Az már a jövőt illető kérdés és akár további kutatások tárgya, hogy az ukrainai háború hatására ez a helyzet hogyan változhat, milyen irányba tolódhat a térség, s ez milyen változáshoz vezethet az etnikai összetételben.

HOSSZÚ KRISTÓF

Földrajz–történelem OTAK-hallgató, ELTE-TTK, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
kristofhosszu19@gmail.com

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁJBEN K. – BÍRÓ D. 2022: A Dél-Kaukázus Oroszország és Törökország metszéspontjában. – Külügyi Műhely 4. pp. 97–125.
- ANDERSON, B. A. – SILVER, B. D. 1983: Estimating Russification of Ethnic Identity Among Non-Russians in the USSR. – Demography 20. pp. 461–489.
- ANDRÉKÓ G. 2022: Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel 2008 és 2022 között. – Nemzetbiztonsági Szemle. 10. 2. 3–23.
- BENES K. 2014: Előjáték egy háborúhoz – Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia az 1990-es években. – Hadtudományi Szemle 7. 4. pp. 69–82.
- BOZSÓ T. 2011: Egy apró háború, amely megrázta a világot. – Nemzet és Biztonság. 4. 10. pp. 91–94.
- CSINTALAN L. – ERŐSS Á. 2016: A nemlét három árnyalata. A Kaukázus el nem ismert államainak kilátásai. – Földrajzi Közlemények 140. pp. 328–345.
- DOBROVITS M. 2015: Jurták és az EBESZ között. Iszlám és nemzetépítés a volt Szovjetunió szunnita iszlám többségű régióiban. – Balassi Kiadó, Budapest. 174 p.
- DUNAY P. 2022: A posztszovjet térség: Európa békétlen keleti vége. – Nemzet és Biztonság. 15. 4. pp. 4–37.
- GECSE G. 2011: Birodalmi és nemzetállami elemek az orosz és szovjet külpolitikában és az első világháború utáni rendezés 1906–1923. – Közép-európai Közlemények. 4. pp. 7–23.
- GÖDEKE H. 1997: Transkaukasien nach dem Zusammenbruch der UdSSR: Geopolitische und sicherheitspolitische. – Osteuropa, 47. pp. 1224–1235.
- GÖNCZŐ L. Z. 2013: Az ötnapos háború és a hideg béke időszaka. – In: Adsumus X–XI. Tanulmányok a XII. és XIII. Eötvös Konferencia előadásaiból. Eötvös Collegium, Budapest. pp. 97–125.
- GUMPPENBERG, M. B. v. 2008: Der Kaukasus. Symptome einer Krisenregion – Kaukasus, Ethnien, politische Entwicklungen, Wirtschaft. itt: https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/2606/file/64_brach_von_gumpfenberg.pdf (Letöltés: 2025. 01. 10.)
- GUSEYNOV, R. A. 1996: Ethnic Situation in the Caucasus. – Perceptions: Journal of International Affairs. 1/1. p. 9.
- HALBACH, U. 1999: Migration, Vertreibung und Flucht im Kaukasus: ein europäisches Problem. – Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln. 43 p.
- HELLER, M. 2003: Az Orosz Birodalom története (Orosz történelem I. kötet). – Osiris, Budapest. 758 p.
- HELLER, M. – NYEKRICS, A. (2003): A Szovjetunió története. (Orosz történelem II. kötet). – Osiris, Budapest. 688 p.
- HELLER, M. 1988: Cogs in the Soviet Wheel: the Formation of Soviet Man. – Collins Harvill, Michigan. 327 p.

- HOBSBAWM, E. J. 1992: Etnikai identitás és nacionalizmus. – *Antropology Today* 8. pp. 19–28.
- HORVÁTH CS. 2011: Etnikai változások a Kaukázus térségében 1860-1960 között. – *International Relations Quarterly*. 18 p.
- JAHN, E. 2015: Neue Perspektiven für die „eingefrorenen Konflikte“ im Südkaukasus durch die „Europäische Nachbarschaftspolitik“? – *Neue Folge* 40. 18 p.
- JONES, S. F. 1987: Russian Imperial Administration and the Georgian Nobility: The Georgian Conspiracy of 1832. – *The Slavonic and East European Review* 65. pp. 53–76.
- KÁNTOR Z. 2016: Autonómia: cél vagy eszköz? – *Századvég*. 82. pp. 5–8.
- KAPPELER, A. 1992: Russland als Vielvölkerreich. – Beck'se Verlagsbuchhandlung. München. 395 p.
- KISS A. 2017: Az önrendelkezési jog és az állam konstitutív elemeinek viszonya. – *Jogtörténeti Szemle* 15. pp. 51–57.
- KISS A. 2016: Konfliktusok és önrendelkezés a Kaukázusban. – *Hadtudomány*. 26. pp. 130–138.
- KÖSZEGI M. 2018: Az orosz nacionalizmus arcai. In: KÖSZEGI M.–BARTA G.–ILLÉS T.–BERKI M.: Etnikai földrajzi kutatások a posztszovjet térségben. – ELTE-TTK, Budapest. 280 p.
- LANG, S. J. 2002: Konfliktregion Kaukasus – Rahmenbedingungen und Ursachen unter geopolitischen und geostrategischen Aspekten. – *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, 20., Themenschwerpunkt: „Hypermacht“ USA, pp. 163–166.
- MARKEDONOV, S. 2013: Abkhazia: Historical Context. – In: TEKUSHEV, I.–MAKEDONOV, S.–SHEVCHENKO, K.: *Abkhazia: Between the Past and the Future*. Prága, Medium Orient pp. 16–65.
- MEGYESI Z. 2014: Etnikai földrajzi vizsgálatok a Kaukázusban. – ELTE-TTK, Budapest. 46 p.
- MIKLÓS NÉ ZAKAR A. 2010: Autonómia: elmélet és gyakorlat. – *Tér és Társadalom*. 24. pp. 75–91.
- PAYLOVA, A. 2024: Problems of policy toward ethnic minorities in Abkhazia. – *Institute for International Studies*, MGIMO University. 3 p.
- PEINHOPF, A. J. 2020: Conflict and Co-Existence: War, Displacement and the Changing Dynamics of Inter- and Intra-Ethnic Relations in Abkhazia. *University College London (UCL)* p. 259.
- PEROVIĆ, J. 2024: Georgien am Scheideweg. – *CSS Analysen zur Sicherheitspolitik*. 349. pp. 1–4.
- POKSHISHEVSKY, V. 1949: Urbanisation in the USSR. – *Geoforum* 72. Moscow pp. 23–32
- SARKISYANZ, E. 1961: Geschichte des Kaukasus und Transkaukasiens. – In: SARKISYANZ, E.: *Geschichte der orientalischen Völker Russlands bis 1917*. Oldenbourg Verlag, München pp. 1–125.
- SILVER, B. 1974: Social Mobilization and the Russification of Soviet Nationalities. – *The American Political Science Review*. 68. pp. 45–66.
- WORTMAN, R. 2013: The Russian Empire and Russian Monarchy: The Problem of Russian Nationalism. – In: WORTMAN, R.: *Russian Monarchy*. Academic Studies Press, Boston pp. 221–232.
- YILDIZ, Y. 2014: Die Verbreitung des Islam im Kaukasus Von den Anfängen bis zum Beginn des 20. Jahrhundert. – *Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn* 457 p.
- ZVIADADZE, S. 2018: The Unbearable Lightness of Being Muslim and Georgian. – *Slavica Publishers* 7. pp. 23–42.

Internetes források

- <https://rosstat.gov.ru/> (Letöltés: 2025. 02. 11.)
- <https://www.geostat.ge/en> (Letöltés: 2025. 02. 11.)
- <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés: 2025. 02. 11.)
- <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0> (Letöltés: 2025. 02. 12.)
- <https://telex.hu/kulfold/2024/11/16/abhazia-lemondas-tuntetok-parlament-oroszorszag-megallapodas> (Letöltés: 2025. 02. 03.)
- <https://telex.hu/kulfold/2024/11/16/abhazia-lemondas-tuntetok-parlament-oroszorszag-megallapodas> (Letöltés: 2025. 02. 03.)